

Södra Mellby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2021-09-01

Södra Mellby kyrka

Kiviks församling, Österlens kontrakt, Lunds stift, Södra Mellby socken, fastighet Mellby 13:2, Simrishamns kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Södra Mellby socken ligger i Albo härad i Skåne och gränsar i öster till havet. Området har varit attraktivt för bosättning under förhistorisk tid med lättbrukade jordar, rika betesmarker och närheten till kusten. De förhistoriska bosättningarna har avsatt spår i form av gravhögar, skeppssättningar och boplatsslämningar. Mest känt är Kiviksgraven, ett gravröse med hållkista vilken dateras till bronsålder. Mellby omnämns i historiska källor för första gången 1395 ("Miaethylby") men en fast bosättning och bybildning sker troligen under vikingatid. Byn anlades på en höjdrygg intill en markerad sänka i landskapet som når ända till havet. Kring 1100-talet byggdes en kyrka vigd åt Sankt Nicolaus på höjden nära dess östra sluttning. Byns och kyrkans placering på en höjd kan ha varit försvarsstrategisk. Härifrån kunde man tidigt upptäcka angripare från havet. Enligt en lantmäterikarta från 1811 låg den huvudsakliga bybebyggelsen ett stycke norr om kyrkan på höjdens nordsluttning. Intill kyrkan låg endast prästgården och en annan gård. Kyrkans avsidens placering kan tyda på att den uppförts som en gårdskyrka, intill en huvudgård, snarare än en gemensam sockenkyrka mitt i byn.

Södra Mellbys medeltida kyrka vilken revs 1887.

Den medeltida kyrkan revs på 1800-talet och en ny kyrka byggdes något nordväst om den gamla kyrkogården. Av den gamla kyrkans murar finns inget bevarat idag ovan mark. Före rivningen dokumenterades kyrkan av domkyrkoarkitekt Carl Georg Brunius och folklivsforskaren Nils Månsson Mandelgren. Kyrkan hade ett tvåskeppigt långhus, ett lägre och smalare kor med absid och ett västtorn med rektangulär planform och samma bredd som långhuset. Kyrkans murar var uppbyggda av sandsten och långhuset var indelat med sex korsvalv med tre åttkantiga pelare i mitten. Västtornet

tillhör en grupp tornbyggnader som hade särskilt utvecklad planlösning och byggdes sannolikt vid 1100-talets andra hälft. Det var täckt av ett tunnvalv över bottenvåningen. Tornbågen bestod av en rundbåge och tornet hade ursprungligen en invändig ingång till tornets övre våningar. På 1600-talet hade tornets bottenvåning tagits i bruk som gravkor. Detta var vid 1800-talet indelat i två kammare där kistorna från medlemmar av släkterna Swaber, Spieler och Mormänder stod placerade. I tornets övre våningsplan fanns två ljudöppningar mot öster och väster och en öppning mot söder och norr. Dessa bedömde Brunius som ommurade och att de ursprungligen kunde ha varit tvådelade. Tornet kröntes av två spiror av järnsmide vilka hade en viktig funktion som sjömärke för fartyg ute till havs.

Under 1800-talet växte bebyggelsen kraftigt och den gamla kyrkan blev för liten för den stora församlingen. Man beklagade sig också över att kyrkan var i dåligt skick. Trots en del protester, inte minst av den dåvarande kyrkoherden Nils Månsson Wennerberg, revs den medeltida kyrkan och ersattes av en betydligt större kyrka väster om den gamla kyrkogården. I Rörum hade man redan byggt en ny kyrka och församlingen i Södra Mellby ville att den nya kyrkan skulle bli större än den i Rörum.

Den nuvarande bebyggelsen i Södra Mellby består av en välbevarad bykärna av gatehus och gårdar utmed byvägen som löper i nord-sydlig riktning genom byn. Kyrkan ligger ännu i byns södra utkant. Väster om den nuvarande kyrkan ligger prästgården från 1923 och öster om kyrkan, intill gamla kyrkogården, ligger kommunalhuset, numera församlingshem, pastorexpedition och personalutrymmen i en tillbyggnad. Södra Mellby är upptagen som en särskilt värdefull kulturmiljö i Länsstyrelsens kulturmiljöprogram.

Bilden till vänster visar kyrkans huvudentré i tornet. På högra bilden syns kyrkan sedd från norr.

Kyrkobyggnad

Den nya kyrkan byggdes 1887 efter ritningar av stockholmsarkitekten Fredrik Reinhold Ekberg. Byggmästare var Peter Eneberg från Kivik. Den nya kyrkan fick formen av en korskyrka i klassicerande stil. Inredningen gjordes i nygotisk stil med tak av brunmålad pärlspontspanel (himmelsblått över sakristian), golv av grå betong och altarplats av viktoria-plattor i rutnätsmönster. Bänkarna var ekådrade. Flera av kyrkans äldre inventarier såsom dopfunten, predikstolen och altaruppsatsen hade flyttats över till den nya kyrkan där dopfunten fick ny plats i kyrkorummet. De övriga äldre inventarierna förvarades fram till 1937 i en av tornets våningar då arkitekt Eiler Graebe uppgjorde ett program för inre renovering av kyrkan. Altaruppsatsen som hade renoverats 1935 av konservator Hans Erlandsson placerades i koret och den nygotiska koruppställningen placerades rygg mot rygg med renässansaltaret vänt mot sakristian på ett nybyggt altare. En ny murad vägg med två dörröppningar till sakristian ersatte det gamla korskranket för att ge den gamla altaruppsatsen en ”lugn bakgrund”. Korgolvet lades om med kalksten. År 1961 byggdes nytt vindfång i sakristian med toalett- och garderobsutrymmen efter ritningar av byggmästare Agne Fransson, Vitaby. Samtidigt gjordes en ny trappa med trappinbyggnad till orgelläktaren i tornets bottenvåning. Nästa inre renovering gjordes 1987 efter handlingar av Byggnadskonsult i Simrishamn. En del målnings- och bättringsarbeten utfördes samt valvbågar byggdes över dörrarna i koret till sakristian.

Utvändigt har kyrkan endast genomgått underhållsåtgärder under senare tid. Äldre bildmaterial visar dock att kyrkan tidigare har haft en beige eller kanske ljus gulaktig färgton med ljusare nyans på detaljer såsom lisener och listverk. En större renovering gjordes 2000-2002 då bland annat yttertakets av plåt byttes till Rheinzink. Renoveringen leddes av arkitekt Hans Ponnert som

också ansvarade för en inre renovering 2010. Den inre renoveringen omfattade bland annat nytt värmesystem, lagning och ommålning av väggar och bänkar samt borttagning av en del bänkar vid koret.

Exteriör

Kyrkan består av ett västtorn med kvadratisk planform, ett bredare långhus med korsarmar i norr och söder samt en absidial, femsidig utbyggnad i öster för sakristian. Kyrkans samtliga delar är uppförda av fältsten, sannolikt ingår byggsten från den medeltida kyrkan. Fasaderna är spritputsade och vitmålade med slätputsade listverk och dekorativa murdetaljer såsom blinde-ringar i olika former. Längst ned på fasaderna finns en putsad och gråmålad, skråkantad sockel och upptill en spetsbågsfris med profilerat listverk, en så kallad gesims. På tornet finns också en långt neddragen tandsnittsgesims. Kyrkans knutar är markerade genom slätputsade hörnlisener. Omfattningarna kring fönster och dörrar är murade med flera språng. Samtliga fönsteröppningar har rundbågig form och fönsterbågar av gjutjärn spröjsade med rektangulära rutor av klarglas. Fönsteröppningarna har lite olika storlek och de största ger ljus till kyrkorummet. Ett rosettfönster med färgat glas finns också i vardera korsarmens gavelspets samt över tornets västportal. I absidens sidor finns fönster i två nivåer, lite större nedtill och mindre och smalare upptill. Till klockvåningen finns två ljudöppningar i alla väderstreck. Ljudöppningarna är rundbågsformade med paneltäckta, brunmålade luckor.

Fyra ingångar finns till kyrkan. Huvudingång är i tornets västra sida och dessutom finns ingångar till kyrkorummet i korsarmarnas gavelsidor. En prästingång med lite enklare utformning finns i öster. Ingångarna i väster, söder och norr har rundbågsformade portalomfattningar i form av trekantsgavlar som bärs upp av kraftiga doriska kolonner som är ovanligt breda vid basen. Trekantsgavlarna kröns av cirkelkors av ek klädda i zinkplåt. Stentrappor leder upp till dörrarna som är rakt avslutade och samtliga utom prästingången avslutas upptill med ett rundbågsformat tympanon. Det västra av dessa består av en natursten med en svart inskriftstavla och Oscar den II:s monogram samt året 1887 i guld. Över prästdörren finns ett överljusfönster av trä istället för tympanon. Samtliga dörrar är brunmålade pardörrar med spegelfyllningar.

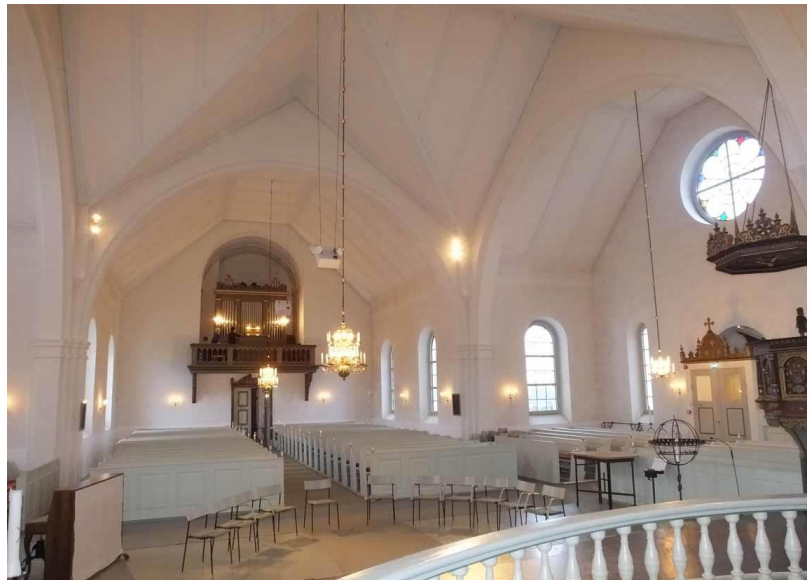
Tak över långhus och korsarmar består av sadeltak och absiden av ett brutet femsidigt tak. Tornets yttertak består av en nedre del formad som ett tälttak, vilket övergår till en smal, hög spira med åttkantig form. Alla takytor är sedan 2002 täckta av Rheinzink lagt med de horisontella falsarna i rak linje utan förskjutning, samma läggningssätt som det äldre plåttaket. Torntaket kröns av ett cirkelkors med klöverbladsavslut. Takens avvattningssystem består av fotrännor och stuprör av zink.

Kyrkorummet sett mot öster och koret där den gamla kyrkans altaruppsats står.

Interiör

Huvudentrén i väster leder in en entréhall, ”vapenhuset”, i tornets bottenvåning. Vapenhuset är enkelt inrett med kapphängare samt några bord och stolar. Ett Series pastorum från 2003 utfört av konstnärverkare Per-Olof Carlsson hänger på en vägg. Vid norra sidan finns en inbyggnad för elcentral samt trappa till tornets övre våningar och orgelläktaren. Inbyggnaden samt inner-taket är av vitmålad pärlspont. Golvet lagt 1987 är av röda tegelplattor och väggarna i övrigt putsade och vitmålade. Äldre färglager visar att utrymmet tidigare varit målat i himmelsblått. En pardörr med speglar målad i gröna toner och gult leder in till kyrkorummet från vapenhuset. Kyrkorummet har nästan en korskyrkas planform och är mycket ljust och öppet med breda valvbågar mellan de olika delarna. Valvbågarna bärs upp av murade pilastrar med högt belägna, profilerade kragband. Golvet är av gjuten gråmålad betong, väggarna är putsade och vitmålade. Taket är ett tredelat så kallat, tredingstak, och består av vitmålad pärlspontspanel. Långhuset är möblerat med bänkar målade i ljust grått som når ett stycke in i korsmitten där bänkar tagits bort för att få en öppen yta. Vid långhusets västra sida finns en liten läktare med en välvd öppning för orgelhuset som står i tornets andra våning. Fasaden står vid öppningens östra gräns och läktaren utgör endast en smal balkong för spelbordet. Själva balkongen eller läktarens utkragande del har upplag från två träkonsoler utförda i nygotisk stil. Valvet över orgeln har en märklig konstruktion, troligen från 1900-talets första hälft. Den består av rundbågsformade järn som håller uppe ett välvt tak av masonit eller plåt och på sidorna finns kondensrännor som mynnar ned i plåtrör där fukten kan dunsta bort.

Den vänstra bilden visar kyrkans medeltida dopfunt och den högra kyrkorummet sett mot väster.

Koret utgörs av långhusets östra del och har en högre golvnivå än långhuset. Golvet och trappan till koret är lagda med kalksten. Framför altaret innanför den breda altarringen är golvet lagt med viktoria-plattor i svart och vitt ruttmönster. Ett podium av trä med två steg ligger framför altaret. Koret var ursprungligen avdelat från sakristian med ett korskränk av trä vilket sedan 1937 är ersatt av en murad vägg som fond till gamla kyrkans barockaltare. En dörr på ömse sidor om altaret leder in till sakristian. Den nygotiska altaruppställningen finns bevarad i sakristian mot barockaltarets rygg. Kyrkans medeltida dopfunt med baldakin står på korets södra sida och predikstolen med baldakin står på norra sidan med uppgång från koret. Framför koret finns en öppen yta utan bänkar med plats för stolar för mindre sammankomster. Bänkarna har tidigare nått ända fram till koret. Den norra korsarmen är i sin helhet möblerad med bänkar medan bänkar har tagits bort i södra korsarmens östra del. Genom att den främre bänkskärmen mot norr har bevarats, samt nya låga skärmväggar tillkommit mot gången, har en avskärmad yta skapats inom det gamla bänkkvarteret. Ytan möbleras med några låga skåp, två modeller samt ett par montrar. Modellerna är utförda av modellbyggare Jonas Pajaulis 1988 och i montrarna förvaras ett kalkkläde från 1793 och två nycklar från den gamla kyrkan. I södra korsarmen står också en kororgel från 2013. Korsarmarnas ytterdörrar är inbyggda med vindfång och över dessa sitter krön i nygotik. Den nygotiska inredningen i kyrkan är målad i mörka toner av grågrönt, brunt och rött med gulddetaljer. Även de äldre inventarierna har denna färgskala. Snickerierna i kyrkan tillverkades av en lokal snickare, Nils Bosson, Svinaberga.

Uppgång till tornets övre våningar och orgelläktaren är från vapenhuset till andra våningen. Andra våningsplanet upptas till hälften av orgelhuset till en äldre orgel och en brant trappa leder vidare till nästa våningsplan. Innertaket över andra våningen är en gulbrunmålade pärlspontspanel, troligen samma färgsättning som kyrkans övriga valv har haft. Nästa vånings-

plan samt fjärde våningen upptas av klockstolen som närmast har en klockstapels uppbyggnad med bjälklag i två våningar. Kyrkan har två klockor hängda mellan tre snedsträvade bockar av fur och ek. Det är inte omöjligt att virkesdelar kan ha återanvänts från den gamla kyrkan. Tornspiran är uppbyggd med en mittstolpe, en så kallad kungsstolpe, ett kryssträvat sparrverk på ett remstykke och fyra nivåer horisontella bjälklag. Vinden över kyrkorummet nås via en öppning från tornets tredje våning. Taklaget är uppbyggt av fur i en konstruktion med saxsparrar, stödben och hanband. Taklaget utgör också del av innertaket konstruktion vilket är fäst vid hanbandets och saxsparrarnas undersidor.

Inredning och inventarier

Altare

Kyrkans huvudaltare är av trä med ett framstykke, ett så kallat antemensale, tillverkat 1937. De dekorativa delarna har återanvänts från ett äldre altare eller möjligen en läktarbarriär från 1600-talet. De äldre delarna är utförda av skuret trä med kannelerade pilastrar och rundbågsformade nischer dekorerade med beslagsornamentik. Altaret är målat i brungrått med detaljer i rött, blått och guld.

I sakristian står kyrkans ursprungliga altaruppställning från 1887. Denna består av ett smalt altarbord i gråmålat trä med spegelfyllda sidor och ovanpå detta står en trekantsgavel med ett stort kors inom en rundbåge, flankerat av grönmarmorade pilastrar. Altaret är sammanbyggt med ett skrank med ett profilerat listverk samt dekorativt krön med urnor, voluter och skurna draperier. Dörrarna in till koret är också markerade upptill på samma vis. Skranket och altaruppställningen är målade i grått med gula och mörkgrå detaljer. Färgsättningen är sannolikt från 1937.

Altarupsats

Altarupsatsen är utförd av trä i barockstil och daterad till 1669. Den består av en predella med inskriftstavla och änglahuvuden som bär upp en central tavla med motiv av nattvarden mellan två vridna kolonner. Däröver finns ett listverk som bär upp ett överstycke med en hjärtformad tavla, två skulpturer föreställande Moses och Johannes eller eventuellt Kristus samt överst Kristus med segerfana. Altarupsatsen är målade i mörka toner av grått, grönt, blått och rött och guld.

Altarring

Altarringen av trä är från 1887 och tillverkades av Nils Bosson, Svinaberga. Den har halvrund form och består av ett gråmålat räcke av svarvade balusterdockor mellan en överliggare och ett knäfall klätt med grönt tyg.

Predikstol med baldakin/ljudtak

Predikstolen med baldakin av snidad ek är från 1600-talets början. Korgen har sju­sidig plan­form och dess fyra sidor är dekorerade med skurna vapensköldar inom rundbågsnischen med joniska kolonner emellan. Vapensköldarna tillhör Anders Sinclair på Gladsaxehus, som mellan 1600 och 1620 förval­trade ”Gladsaxe Lehn”, Fru Kirsten Kaas, kyrkans patronus Mogens Svabe av Svabesholm och hans hustru Fru Mette Spiel. Predikstolen står på en hög sju­sidig pelare. Baldakinen har sju sidor och består av ett kraftigt listverk med skulpterade krön. Undersidan är indelad i kassetter i en solform med en duva hängande från i mitten. Både baldakin och predikstol är rikligt dekorerade med beslagsornament och skurna listverk samt målade i en mörk grågrön ton med dekor i rött, blått, grönt och guld. En trappa i nygotisk stil leder upp till predikstolen från öster. Trappan bör vara från 1887. På predikstolen står en skulpterad pojke i trä som håller i ett timglas. Av utseendet att döma kan skulpturen vara samtida med predikstolen.

Dopfunten med baldakin

Dopfunten av kalksten tros vara från omkring 1200-talets första hälft. Funtens upphovsman är omdiskuterad och såväl ”Knislingegruppen” som ”Sighrafr” eller ”Calcarius” har föreslagits. Funten består av en firsidig fot med vulst upptill och en rund cuppa med raka sidor dekorerad med reliefer föreställande scener ur Jesu liv. I cuppans botten finns urtappningshål. Till dopfunten hör ett dopfat daterat till 1590, tillverkat av mässing. Funten är målade i en brun oljefärg. Dopfuntens baldakin bör vara från tidigt 1600-tal. Den har åttisidig form och är av trä målade i rött, grönt och blått med förgyllda detaljer. Sidorna består av ett listverk med änglahuvuden och rikt skulpterade överstycken med vapensköldar omgivna av beslagsornamentik och spetsiga krön. Baldakinen skänktes av Jörgen Swabe och hans hustru Maren Falk Mormand på Svabesholm, vars vapensköldar avbildas i överstycket.

Bänkinredning

Bänkinredning består av öppna bänkar från 1887 målade i grått och grågrönt. Ryggarna är utförda med spegelfyllningar, bänksitsarna är skålade och gavelpartierna är profilerade samt dekorerade med en S-kurva i ovankant. Bänkskärmarna är utformade med fyllningar på samma vis som ryggarna.

Läktarorgel

Kyrkans läktarorgel är pneumatisk och tillverkad 1889 av firman Åkerlund & Lund, Stockholm. En renovering som syftade till att återställa och delvis rekonstruera orgeln till ursprungligt skick gjordes 1993 av Smedmans orgelbyggeri. Orgelverket står på läktaren i väster med fristående spelbordet framför orgeln vänd mot kyrkorummet. Fasaden är original från 1889. Den består av ett mittparti med tre pipfält omgivna av pilastrar som bär ett bjälklag utformat med flera olika typer av lister och bårder. Fasaden avslutas upptill av krenelering och två pipfält. Orgelfasaden är målade i en dov, mörkt grågrön kulör med detaljer i guldfärg.

Klockor

I tornet hänger två klockor av malm. Storklockan tillverkades 1729 och lillklockan år 1576.

Övrigt

I kyrkorummet hänger flera tavlor som kommer från den gamla kyrkan. Två nummertavlor av trä, en minnestavla över Ulrika Roth, död 1809 samt en minnestavla av Jörgen Swabe på Svabesholm. Ett par gravstenar som bör ha legat inne i gamla kyrka ligger i norra vindfånget respektive södra vindfånget. Kyrkans triumfkrucifix är från 1500-talet. I kyrkorummet finns också en skulptur ”Fadern, sonen och den helige anden omsluter dig”, urholkad ur en trädstam och utförd och donerad av Sven Stene 2016.

Kyrkogård

Södra Mellby har en stor kyrkogård som består av nya och gamla kyrkogården med byvägen emellan. Den nya kyrkogården är planlagd med gravplatserna i raka rader från norr till söder samt en rad utmed kyrkogårdsgränsen. Gravplatserna har tidigare varit grustäckta med begränsningshäckar och grusade gångstråk. Numera är i stort sett hela kyrkogården grästäckt med undantag för några grusade huvudgångstråk. Mycket litet växtlighet finns förutom enstaka höga träd och få gravplatser har en bevarad gravplatsplantering. Kyrkogårdens ytterkanter begränsas av en stenmur och häck. Ingen trädkrans finns. Entrén till kyrkan i väster markeras genom häckingärdad öppen plats. Mot byvägen avgränsas nya kyrkogården av en stenmur av klivna och sprängda stora gråstenar lagda i bruk och avtäckta med kalksten. Huvudingång till nya kyrkogården är från öster mitt för sakristian. Grindpartiet består av järngrindar hängda i höga granitpelare med pyramidformade avslut.

Mitt för entrén till nya kyrkogården, på andra sidan byvägen, finns ingången till gamla kyrkogården. Grindparti och mur mot byvägen har samma utseende som på den nya kyrkogården. Gamla kyrkogården sluttar mot öster och i söder finns ett lägre parti som utgör en senare utvidgning till kyrkogården. Kyrkogårdens östra och norra sida kantas av en kallmurad gråstenmur och i gränsen mellan gamla kyrkogårdens nya och gamla del finns också en mur. Även gamla kyrkogården är grästäckt och saknar i stort sett planteringar. Innanför norra grinden växer två äkta kastanjer och kyrkogårdens norra sida kantas av en trädrad med björkar. I nordöstra hörnet av gamla kyrkogården finns en häckomgärdad minneslund med en rund plantering i mitten. Mitt på den äldsta kyrkogårdsdelen finns ett stenlagt parti övervuxet med gräs vilket markerar den gamla kyrkan, exakt läge är dock inte fastställt. Här finns också ett område med urngravplatser med liggande gravstenar utmed en stenlagd gång. Intill ingången till den nya delen finns ett område med kombinerad askgravlund och urlund. Borttagna gravstenar ligger upplagda längs kyrkogårdsmuren på kyrkogårdens sydvästra sida. Intill denna mursträckning har ett nytt kvarter med gravplatser tagits i anspråk. Dessa är ordnade utmed rygghäckar av bok och gravstenarna är låga.

Kyrkogårdens gravvårdar på nya och gamla kyrkogården är huvudsakligen av granit eller diabas och återspeglar bygdens näringar genom titlar som har anknytning till jordbruket, järnvägen, sjöfart och fiske. Även fruktodlare och köpmän är vanliga titlar. En enkel form av järnkors med namnskylt av plåt finns på några få gravplatser. En hel del kalkstensvårdar av traditionell karaktär finns också bevarade.

Byggnader på kyrkogården

Ett bårhus uppfördes 1931 utanför den nya kyrkogårdens östra mur av byggmästare Axel Roland i Bästekille och Nils Nilsson i Kivik. Bårhuset är numera ombyggt till maskinrum och toalettutrymme. Byggnaden har vitputsade fasader i klassicerande stil med gråmålad sockel, tresprångigt murat listverk och eternitklätt sadeltak. En ingång med brunmålad dörr finns från öster och flera spröjsade fönster finns. I norra gaveln finns en lucka till loftet. Norr om bårhuset ligger en ekonomibyggnad med okänd ålder. Byggnaden har rödmålad träpanel murad gråstenssockel och plåttäckt sadeltak. I byns norra utkant finns också ett likvagnshus murat i gult tegel med stickbågig inkörsport från norr och en korsformad murning i gavelkrönet. Bakom likvagnshuset finns en jättesten som enligt äldre folketro hamnat på denna plats genom ett jättekast. Jättarna tålde nämligen inte klangen från kyrkklockorna och försökte få tyst på klockorna genom att kasta sten på dem.

Karaktärisering

Södra Mellbys kyrkomiljö utgör ett betydelsefullt inslag i den välbevarade bymiljön. Kyrkan ligger ännu i dess södra utkant och gränsar till det öppna landskapet. Det dominerande läget är en viktig del av kyrkans värde i det omgivande landskapet inte minst som sjömärke för sjöfarare. Av stor betydelse är också kyrkomiljöns kontinuitet genom den gamla kyrkan. Minnet av den gamla kyrkan bevaras framför allt genom den gamla begravningsplatsen men förvaltas också genom monstrarna och modellerna i kyrkans södra korsarm och den gamla kyrkans inventarier. Även om den gamla kyrkan finns relativt väl beskriven i äldre källor har inte kyrkplatsen undersökts och sammanhanget kring kyrkans äldsta byggnadstid är relativt okänt. Förlusten av Södra Mellby medeltida kyrkan är ett av de svåraste misstagen vid 1800-talets rivningsvåg av kyrkor i Skåne.

Den nya kyrkan är typisk för sin tid men ovanligt stor. Framför allt portalerna har något överdrivna proportioner, kanske för att väga upp bristen på arkitektonisk finess. Detta ger kyrkan ett lite provinsialt intryck. Den överdrivna skalan har sin förklaring i att socknarna tävlade om den största kyrkan. Kyrkans exteriör är numera helt vitkalkad vilket ger ett platt intryck och att listverk och omfattningar inte framträder lika tydligt.

Invändigt har kyrkan en imponerande takhöjd och rymd vilket måste ha varit en stor kontrast från den gamla kyrkan. Bänkplatserna är dominerande genom sitt antal och visar vad som var huvudfokus när kyrkan byggdes. Ett annat karaktäristiskt drag som Södra Mellby delar med flera

nygotiska kyrkor på Österlen är att man inte uppfört läktare i korsarmarna trots kyrkorummets storlek. Kyrkans korsarmar har inte heller delats av från långhuset under senare tid i likhet med många andra nygotiska kyrkor vilket gör att storleken, rymden och ljuset ännu kan upplevas. Även invändigt har kyrkans färgsättning förenklats sedan uppförandetiden och kyrkorummet ger ett något tråkigt och livlöst intryck. Borttagandet av den nygotiska koruppställningen är också en stor förändring som barockaltaret inte riktigt väger upp. Denna typ av åtgärd var vanlig under 1900-talet första hälft då kritiken mot de nygotiska kyrkobyggnaderna var stor och man ”återupptäckte” de gamla kyrkornas skönhets- och kulturvärden. Skalan på de äldre inventarierna, framför allt dopfunten, gör att dessa ser små och oansenliga ut i kyrkorummet trots ett högt kulturhistoriskt värde. Kyrkans dopfont är inte speciellt välkänd men har ett högt värde beroende på dess levande bildframställningar. Flera nygotiska inslag finns trots senare renoveringar bevarade i kyrkan liksom många ursprungliga detaljer i form av dörrar och snickerier och golv. Ett av kyrkans främsta inventarier är orgeln från 1889 med ursprunglig fasad. Vissa lagningar och rekonstruktioner har utförts för att få orgeln så nära originalsicket som möjligt. Orgeln är ovanlig och har hög kvalitet vad gäller material och hantverk och både det musikaliska och antikvariska värdet är högt. Orgeln var redan när den införskaffades mycket exklusiv och har ett mycket stort värde för kyrkorummet.

Att tänka på

- Kyrkan har haft en viktig roll i landskapsbilden. Utsikten mot havet och landskapet nära kyrkan bör bevaras öppet i möjligaste mån. Trädridån mot öster kan med fördel glesas ut.
- Växtligheten på kyrkogården kan med fördel ökas exempelvis med häckar då planteringar i stort sett saknas.
- Kyrkogårdens rätlinjiga struktur genom gångstråk och gravplatsindelning bör bevaras. Gravvårdarna utgör kyrkogårdens viktigaste värde och äldre gravstenar med titlar. På gamla kyrkogården är det viktigt att bevara äldre gravplatser och deras gravvårdar liksom grindar och äldre gångstråk.
- Information om den gamla kyrkan bör finnas på kyrkogården och dess läge bör markeras.
- En annan färgsättning som bryter av från kyrkans vita listverk och andra arkitektoniska detaljer skulle ge kyrkan ett annat uttryck.
- Kyrkorummet har genomgått stora förändringar vad gäller färgsättningen som har förenklats. En mer tonad färgsättning av väggar och valv hade bundit ihop kyrkorummet bättre med de äldre inventarierna samt markerat valv och väggytorna bättre.
- Det öppna kyrkorummet har ett stort värde och är viktigt att bevara. Möjligheten att öppna upp mellan kor och sakristia samt återplacera den nygotiska inredningen kan med fördel utredas. Framför allt orgeln och kyrkans ursprungliga nygotiska inredning är viktiga att bevara i kyrkorummet.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. På den gamla kyrkogården finns en registrerad fornlämning Mellby 100.1. Fornlämningen avser den gamla kyrkans grundläggning.

Källor

Bygd i förvandling, S. Mellby, Svinaberga, Åkarp, Studiecirkeln Vuxenskolan Simrishamn, Vitaby 1989.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Skånes konsthistoria för Medeltiden, C.G. Brunius, Lund 1850.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Underhållsplan för Södra Mellby kyrka, Ponnert arkitekter, 2006.

Internet

Riksantikvarieämbetet fornsök. Webbplats besökt 2017-02-01:

<http://www.raa.se/hitta-information/fornsok-fmis/>

Länsstyrelsen kulturmiljöprogram; särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne. Webbplats besökt 2017-01-23.

http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/simrishamn/Pages/Sodra_Mellby.aspx

Folklivsarkivet i Lund; Mandelgrenska samlingen: serie 4, serie 5. Webbplats besökt 2017-05-19

<http://www.folklivsarkivet.lu.se/samlingar/mandelgrenska-samlingen/>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2016-12-01, 2017-06-21

Fältinventering: Kerstin Börjesson, Linn Ljunggren

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Petter Jansson, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2021-09-01

